

TRANSMISJA SPADKU

Maciej Rzewuski

MONOGRAFIE

TRANSMISJA SPADKU

Maciej Rzewuski

MONOGRAFIE



Wolters Kluwer

WARSZAWA 2016

Stan prawny na 4 sierpnia 2016 r.

Recenzent

Prof. dr hab. Teresa Mróz

Wydawca

Małgorzata Stańczak

Redaktor prowadzący

Joanna Tchorek

Opracowanie redakcyjne

Firma AB Agnieszka Bąk

Łamanie

Fotoedytor

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by

Wolters Kluwer SA, 2016

ISBN 978-83-8092-533-5

ISSN 1897-4392

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Mojej mamie Hannie, żonie Natalii,
siostrze Magdalenie
i córce Michalinie dedykuję

Spis treści

Wykaz skrótów / 13

Wykaz terminów i sentencji łacińskich / 21

Wstęp / 25

Rozdział I

Transmisja spadku w ujęciu historycznym

i prawnoporównawczym / 33

1. *Transmissio hereditatis* w prawie rzymskim / 33
 - 1.1. Sposoby nabycia spadku (*adquirere hereditatem*) / 33
 - 1.2. *Transmissio ex capite infantiae* / 37
2. Transmisja spadku w wybranych obcych regulacjach prawnych / 39
 - 2.1. Prawo niemieckie / 39
 - 2.1.1. Dziedziczenie prawa do odrzucenia spadku (*Die Vererblichkeit des Ausschlagungsrechts*) / 39
 - 2.1.2. Cechy transmisji – przesłanki milczące z § 1952 ust. 1 BGB / 41
 - 2.1.3. Skutki prawne odrzucenia spadku transmitowanego / 45
 - 2.1.3.1. Subsydiarność uprawnień transmisyjnych / 45
 - 2.1.3.2. Kolejność dziedziczenia po odrzuceniu pierwotnego spadku / 46
 - 2.1.3.3. Odrzucenie spadku transmitowanego a możliwość dochodzenia roszczeń o wyrównanie dorobków i o zachowek / 48

- 2.1.4. Transmisja a problematyka spadkobierców
przednich i następnych / 51
 - 2.1.4.1. Dziedziczenie prawa spadkobiercy
przedniego do odrzucenia spadku / 51
 - 2.1.4.2. Dziedziczenie prawa spadkobiercy
następczego do odrzucenia spadku / 59
- 2.2. Prawo włoskie / 65
 - 2.2.1. Przeniesienie powołania do spadku
(*trasmissione della delazione*) / 65
 - 2.2.1.1. Istota transmisji / 65
 - 2.2.1.2. Charakter prawny powołania
do dziedziczenia / 69
 - 2.2.2. Konsekwencje prawne dziedziczenia powołania
do spadku / 73
 - 2.2.3. Szczególne przypadki transmisji / 77
 - 2.2.3.1. Przeniesienie powołania do spadku
po odrzuceniu spadku (*trasmissione
della delazione dopo la rinunzia*) / 77
 - 2.2.3.2. Przeniesienie powołania do spadku
a osoby powołane w dalszej kolejności
(*trasmissione della delazione e chiamati
successivi*) / 79
 - 2.2.3.3. Przeniesienie warunkowego powołania
do spadku (*trasmissione della delazione
condizionale*) / 80
- 2.3. Prawo szwajcarskie / 81
 - 2.3.1. Przejście prawa do odrzucenia spadku
(*Übergang der Ausschlagungsbefugnis*) / 81
 - 2.3.2. Charakter prawny transmisji / 82
 - 2.3.3. Bieg terminu do odrzucenia spadku
transmitowanego / 85
- 2.4. Prawo austriackie / 87

Rozdział II

Konstrukcja prawna transmisji spadku / 90

- 1. Pojęcie transmisji / 90
- 2. Transmisja a nabycie spadku / 94

3. Charakter prawny transmisji – koncepcje teoretyczne / **100**
 - 3.1. Transmisja jako konsekwencja sukcesji uniwersalnej / **100**
 - 3.2. Transmisja jako przykład sukcesji syngularnej / **105**
 - 3.3. Transmisja jako prawo osobiste transmitariusza / **107**
 - 3.4. Transmisja jako tytuł powołania do spadku / **112**
4. Transmisja zapisu windykacyjnego / **117**
5. Uwagi *de lege lata* / **119**

Rozdział III

Realizacja uprawnień transmisyjnych / 125

1. Zdolność transmitariusza do złożenia oświadczeń spadkowych / **125**
 - 1.1. Składanie oświadczeń przez osobę fizyczną / **125**
 - 1.2. Składanie oświadczeń przez osobę prawną lub jednostkę organizacyjną z art. 33¹ k.c. / **133**
2. Pojęcie i cechy oświadczeń spadkowych transmitariusza / **139**
 - 2.1. Charakter prawny oświadczeń o przyjęciu lub odrzuceniu spadku / **139**
 - 2.2. Cechy oświadczeń transmitariusza / **140**
 - 2.2.1. Bezwarunkowość i nieterminowość / **140**
 - 2.2.2. Nieodwołalność / **142**
 - 2.2.3. Niepodzielność / **143**
 - 2.2.4. Niemajątkowy charakter / **146**
 - 2.2.5. Sformalizowanie / **148**
3. Forma oświadczeń spadkowych transmitariusza / **148**
 - 3.1. Uwagi wprowadzające / **148**
 - 3.2. Forma oświadczeń składanych przed sądem / **151**
 - 3.3. Forma oświadczeń składanych poza sądem / **153**
 - 3.3.1. Stanowisko judykatury / **153**
 - 3.3.2. Poglądy doktryny / **156**
4. Treść i skutki prawne oświadczeń spadkowych transmitariusza / **160**
 - 4.1. Składniki oświadczenia spadkowego / **160**
 - 4.2. Przyjęcie spadku pozostawianego i spadku transmitowanego / **163**
 - 4.3. Przyjęcie spadku pozostawianego i odrzucenie spadku transmitowanego / **166**

- 4.4. Odrzucenie spadku pozostawianego / 168
- 4.5. Transmisja w prawie upadłościowym / 169
- 4.6. Uwagi *de lege ferenda* / 172
 - 4.6.1. Przyjęcie *per facta concludentia* spadku przez transmitariusza / 172
 - 4.6.2. Odrzucenie „ze wskazaniem” spadku przez transmitariusza / 175
- 5. Kolejność składania oświadczeń spadkowych przez transmitariusza / 178
- 6. Termin do złożenia przez transmitariusza oświadczeń spadkowych / 180
 - 6.1. Charakter prawny terminu / 180
 - 6.2. Bieg terminu / 183
 - 6.2.1. Bieg terminu, gdy transmitent wiedział o tytule powołania go do spadku / 183
 - 6.2.1.1. Koncepcja quasi-rygorystyczna / 183
 - 6.2.1.2. Koncepcja quasi-liberalna / 185
 - 6.2.2. Bieg terminu, gdy transmitent nie wiedział o tytule powołania go do spadku / 188
 - 6.3. Przerwanie biegu terminu / 190
 - 6.4. Skutki prawne niezłożenia przez transmitariusza oświadczeń spadkowych w terminie / 195

Rozdział IV

Wielość *transmissio* / 199

- 1. Wielość transmitariuszy / 199
 - 1.1. Istota problemu / 199
 - 1.2. Propozycje rozwiązania problemu / 201
 - 1.2.1. Koncepcja odrębnych oświadczeń spadkowych / 201
 - 1.2.2. Koncepcja wspólnego oświadczenia spadkowego / 205
 - 1.2.3. Koncepcja dominacji oświadczenia o przyjęciu spadku / 212
 - 1.3. Wielość transmitariuszy zapisu windykacyjnego / 215
- 2. Wielość transmisji / 219
 - 2.1. Dalsza transmisja (*further transmission*) / 219
 - 2.2. Podwójna transmisja (*double transmission*) / 225

- 2.3. Multitransmisja (*multitransmission*) / 233
- 3. Niemieckie *Erben des Erben* / 235
 - 3.1. Wielość transmitariuszy a zasada wspólności majątku spadkowego / 235
 - 3.2. Skutki prawne odrzucenia spadku transmitowanego przez jednego z transmitariuszy – między teorią przyrostu a zasadą sukcesji uniwersalnej / 240
- 4. Wnioski *de lege lata* i *de lege ferenda* / 248

Rozdział V

Transmisja spadku w ujęciu proceduralnym / 255

- 1. Rys historyczny postępowania transmisyjnego / 255
- 2. Tryby transmisji spadku / 260
 - 2.1. Uwagi wprowadzające / 260
 - 2.2. Tryb sądowy / 262
 - 2.2.1. Właściwość organów sądowych w sprawie transmisji / 262
 - 2.2.2. Wszczęcie postępowania transmisyjnego / 268
 - 2.2.3. Kognicja sądu w sprawie transmisji / 273
 - 2.2.4. Zawiadomienie osób powołanych do dziedziczenia po transmitencie / 281
 - 2.3. Tryby pozasądowe / 284
 - 2.3.1. Tryb notarialny / 284
 - 2.3.2. Tryb konsularny / 290
- 3. Pełnomocnictwo transmisyjne / 296

Rozdział VI

Transmisja spadku – aspekty międzynarodowe / 302

- 1. Transmisja w prawie prywatnym międzynarodowym / 302
 - 1.1. Sposoby nabycia spadku przez transmitariuszy / 302
 - 1.2. Normy kolizyjne właściwe transmisji / 306
- 2. Transmisja spadku w umowach międzynarodowych / 312
- 3. Transmisja w rozporządzeniu spadkowym Unii Europejskiej / 321
 - 3.1. Uwagi wprowadzające / 321
 - 3.2. Jurysdykcja krajowa w sprawach transmisyjnych / 327
 - 3.2.1. Ogólne zasady jurysdykcyjne / 327

3.2.2. Jurysdykcja przemienna /	337
3.3. Prawo właściwe dla transmisji spadku /	344
3.3.1. Zasady ogólne /	344
3.3.2. Regulacja szczególna /	350
3.4. Transmisja w europejskim poświadczeniu spadkowym /	357
Uwagi końcowe i wnioski /	365
Bibliografia /	383
Literatura /	391

Wykaz skrótów

Akty prawne

- ABGB** Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (austriacki kodeks cywilny z dnia 1 czerwca 1811 r.)
- BGB** Bürgerliches Gesetzbuch (niemiecki kodeks cywilny z dnia 18 sierpnia 1896 r.)
- b.k.c.** kodeks cywilny obowiązujący w Belgii
- f.k.c.** francuski kodeks cywilny z dnia 21 marca 1804 r.
- h.k.c.** holenderski kodeks cywilny z dnia 1 października 1838 r., zmieniony w 1976 r. (księga 1 i 2), w 1992 r. (księgi 3, 5, 6, 7 i 8), w 2003 r. (księga 4)
- hp.k.c.** hiszpański kodeks cywilny z dnia 6 października 1889 r.
- k.c.** ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 380 z późn. zm.)
- k.c. L.** kodeks cywilny stanu Luizjana z dnia 14 marca 1870 r.
- k.c. Q.** kodeks cywilny Quebecu z dnia 8 grudnia 1991 r.
- k.p.** ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1502 z późn. zm.)

k.p.c.	ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 101 z późn. zm.)
k.r.	ustawa z dnia 27 czerwca 1950 r. – Kodeks rodzinny (Dz. U. Nr 34, poz. 308 z późn. zm.)
k.r.o.	ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 2082 z późn. zm.)
k.s.h.	ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 1030 z późn. zm.)
l.k.c.	kodeks cywilny obowiązujący w Luksemburgu
p.o.p.c.	ustawa z dnia 18 lipca 1950 r. – Przepisy ogólne prawa cywilnego (Dz. U. Nr 34, poz. 311 z późn. zm.)
post. sp.	dekret z dnia 8 listopada 1946 r. – Postępowanie spadkowe (Dz. U. Nr 63, poz. 346 z późn. zm.)
p.p.m. z 2011 r.	ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1792)
p.p.m. z 1965 r.	ustawa z dnia 12 listopada 1965 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz. U. Nr 46, poz. 290 z późn. zm.)
p.p.m. z 1926 r.	ustawa z dnia 2 sierpnia 1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych międzynarodowych (Dz. U. Nr 101, poz. 581 z późn. zm.)
pr. kon.	ustawa z dnia 25 czerwca 2015 r. – Prawo konsularne (Dz. U. poz. 1274)
pr. not.	ustawa z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 164 z późn. zm.)

pr. sp.	dekret z dnia 8 października 1946 r. – Prawo spadkowe (Dz. U. Nr 60, poz. 328 z późn. zm.)
pr. spółdz.	ustawa z dnia 16 września 1982 r. – Prawo spółdzielcze (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 21)
pr. up.	ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 233 z późn. zm.)
p.w.k.c.	ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Przepisy wprowadzające kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 94 z późn. zm.)
p.w.k.p.c.	ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 297)
r.k.c.	kodeks cywilny Federacji Rosyjskiej, część III z dnia 26 listopada 2001 r.
rozporządzenie spadkowe, rozporządzenie 650/2012	rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego (Dz. Urz. UE L 201 z 27.07.2012, s. 107)
u.f.k.	ustawa z dnia 13 lutego 1984 r. o funkcjach konsulów Rzeczypospolitej Polskiej (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 389 z późn. zm.)
u.g.n.	ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1774 z późn. zm.)
u.k.s.c.	ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 623)

u.s.g.	ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 446)
w.k.c.	węgierski kodeks cywilny z dnia 11 lutego 2013 r.
wł.k.c.	włoski kodeks cywilny z dnia 16 marca 1942 r.
ZGB	Zivilgesetzbuch (szwajcarski kodeks cywilny z dnia 10 grudnia 1907 r.)

Czasopisma i publikatory

BGH	Bundesgerichtshof
BGHZ	Entscheidungssammlung des Bundesgerichtshofes in Zivilsachen
BWNotZ	Zeitschrift für das Notariat in Baden-Württemberg
CMLRev.	Common Market Law Review
Dz. U.	Dziennik Ustaw
Dz. Urz. Min. Sprawiedl.	Dziennik Urzędowy Ministra Sprawiedliwości
Dz. Urz. UE	Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej
EP	Edukacja Prawnicza
EPS	Europejski Przegląd Sądowy
EvBl	Evidenzblatt der Rechtsmittelentscheidungen
FamRZ	Zeitschrift für das gesamte Familienrecht
FP	Forum Prawnicze
Giur. compl. cass. civ.	Giurisprudenza completa cassazione civile
Giur. it.	Giurisprudenza italiana
GPR	Zeitschrift für das Privatrecht der Europäischen Union
JB	Juristische Blätter
JDI	Journal du droit international
JW	Juristische Wochenschrift

KPP	Kwartalnik Prawa Prywatnego
M. Praw.	Monitor Prawniczy
NJW	Neue Juristische Wochenschrift
Noviss. Dig. it.	Novissimo Digesto Italiano
NP	Nowe Prawo
NPN	Nowy Przegląd Notarialny
OLGZ	Entscheidungen der Oberlandesgerichte in Zivilsachen einschließlich der freiwilligen Gerichtsbarkeit
OSA	Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSN	Orzecznictwo Sądu Najwyższego
OSNC	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNCK	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna i Izba Karna
OSNCP	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNCPIUS	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNC-ZD	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna Zbiór Dodatkowy
OSP	Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPiKA	Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
Pal.	Palestra
PiP	Państwo i Prawo
PiZS	Praca i Zabezpieczenie Społeczne
PN	Przegląd Notarialny
PPC	Polski Proces Cywilny
PPE	Przegląd Prawa Egzekucyjnego

Pr. Sp.	Prawo Spółek
PS	Przegląd Sądowy
RabelsZ	Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht
RCDIP	Revue critique de droit international privé
Rej.	Rejent
Rep. Foro it.	Repertorio foro italiano
RPEiS	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
Rpfleger	Der deutsche Rechtspfleger
SC	Studia Cywilistyczne
SPP	Studia Prawa Prywatnego
SZ	Sammlung Zivilrecht
Zb. Orz.	Zbiór Orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej
ZEV	Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge
ZNIBPS	Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego

Organy i instytucje

NSA	Naczelny Sąd Administracyjny
OGH	Oberster Gerichtshof (Austriacki Sąd Najwyższy)
RGZ	Rechtsgericht fuer Zivilsachen (Sąd Rzeszy do Spraw Cywilnych)
SA	Sąd Apelacyjny
SN	Sąd Najwyższy
SN (7)	Sąd Najwyższy w składzie 7 sędziów
SO	Sąd Okręgowy
TK	Trybunał Konstytucyjny
TSUE	Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej

UŚ	Uniwersytet Śląski
WSA	Wojewódzki Sąd Administracyjny

Inne

b	zivil-/bürgerlich-rechtliche Angelegenheit (sprawa cywilna)
el.	elektroniczny
m.st.	miasto stołeczne

Wykaz terminów i sentencji łacińskich

<i>ab initio</i>	– od początku
<i>ab intestato</i>	– bez testamentu
<i>acquisitio hereditatis</i>	– nabycie spadku przez powołanego
<i>ad hoc</i>	– doraźnie
<i>ad quem</i>	– końcowy
<i>analogiae legis</i>	– analogia z przepisu prawa
<i>animus</i>	– duch, dusza
<i>a quo</i>	– początkowy
<i>clara non sunt interpretanda</i>	– jasne nie wymaga wykładni
<i>condictio iuris</i>	– warunek prawny
<i>corpus</i>	– trzon, ciało
<i>de facto</i>	– faktycznie, w rzeczywistości
<i>delatio hereditatis</i>	– powołany do spadku
<i>de lege ferenda</i>	– ustawa, która ma być uchwalona
<i>de lege lata</i>	– ustawa obowiązująca
<i>domicilium</i>	– domicyl, dom
<i>en bloc</i>	– w całości
<i>ex nunc</i>	– od tego momentu
<i>ex tunc</i>	– z mocą wsteczną
<i>favor negotii</i>	– życzliwa interpretacja
<i>forum necessitatis</i>	– jurysdykcja konieczna
<i>hereditas iacens</i>	– spadek wakujący, spadek spoczywający

<i>in abstracto</i>	– w ogólności
<i>in casu</i>	– w sprawie
<i>in concreto</i>	– w określonym przypadku
<i>in fine</i>	– na końcu
<i>in iure cessio</i>	– ustępować, odchodzić
<i>in principio</i>	– w zasadzie
<i>inter vivos</i>	– między żyjącymi
<i>ius civile</i>	– prawo cywilne
<i>ius cogens</i>	– norma bezwzględnie obowiązująca
<i>legatum</i>	– zapis windykacyjny
<i>per vindicationem</i>	
<i>lege non distinguente</i>	– ustawa nie rozróżnia, a więc i my nie
<i>nec nostrum distinguere</i>	rozróżniamy
<i>legi rei sitae</i>	– prawo aktualnego miejsca położenia rzeczy
<i>lex patriae</i>	– prawo ojczyste
<i>lex specialis</i>	– przepis szczególny
<i>locus regit actum</i>	– prawo miejsca dokonania czynności
<i>modus acquirendi</i>	– metoda pozyskania
<i>mortis causa</i>	– na wypadek śmierci
<i>nasciturus</i>	– poczęty, ale nienarodzony
<i>necessarii heredes</i>	– spadkobiercy konieczni
<i>nemo plus iuris in alium</i>	– nikt nie może przenieść na drugą osobę
<i>transferre potest, quam</i>	więcej praw, niż sam posiada
<i>ipse habet</i>	
<i>novum</i>	– coś nowego, nowość
<i>pacta sunt servanda</i>	– umów należy dotrzymywać
<i>passim</i>	– w różnych miejscach
<i>per facta concludentia</i>	– w sposób dorozumiany
<i>petitio hereditatis</i>	– ochrona dziedziczenia
<i>post mortem</i>	– po śmierci
<i>prorogatio fori</i>	– umowa prorogacyjna, klauzula prorogacyjna

<i>prorogatio fori tacita</i>	– milcząca umowa o właściwość sądu
<i>qui tacet, consentire videtur</i>	– kto milczy, ten zdaje się zezwalać
<i>ratio legis</i>	– motyw ustawodawczy, sens ustawy
<i>ratio scripta</i>	– uzasadnienie na piśmie
<i>res nullius</i>	– rzecz niczyja
<i>sine qua non</i>	– konieczny, niezbędny
<i>stricte</i>	– dokładnie
<i>successio ex lege</i>	– dziedziczenie ustawowe
<i>successio ex testamento</i>	– dziedziczenie testamentowe
<i>sui generis</i>	– swego rodzaju
<i>sui heredes</i>	– nabywający prawa do spadku z mocy prawa
<i>titulus</i>	– tytuł
<i>transmissio hereditatis</i>	– transmisja spadku
<i>transmissio legati per vindicationem</i>	– transmisja zapisu windykacyjnego
<i>verba legis</i>	– brzmienie ustawy

Wstęp

Prawo cywilne ma tę właściwość, że jest prawem dnia codziennego, a przy tym jest samoobsługowe i przedmiotowe. Jego odpowiednie mechanizmy aktywują się w razie sporu. O ile konstrukcja prawa cywilnego w zasadzie pozostaje niezmienna, o tyle różnym zmianom ulega kształt poszczególnych instytucji. Zauważalne modyfikacje ustrojowe w powiązaniu z ewolucją stosunków społeczno-gospodarczych skutkowały wieloma zmianami na gruncie polskiego prawa cywilnego, zwłaszcza rzeczowego i obligacyjnego. W mniejszym stopniu dotknęły one prawo spadkowe, którego podstawową, wręcz klasyczną cechą jest stabilność regulacji¹.

W ostatnich latach pojawiła się jednak potrzeba modyfikacji legislacyjnych także na płaszczyźnie prawa spadkowego, które zaczęło „odstępować” od wciąż rosnących oczekiwań społecznych w zakresie szybszego i prostszego spadkobrania. Podążając w kierunku adaptacji prawa spadkowego do wymogów i potrzeb współczesności, ustawodawca polski zmienił zasady dotyczące kolejności dziedziczenia ustawowego, wprowadził instytucję zapisu windykacyjnego, odwrócił zasadę odpowiedzialności za długi spadkowe. W literaturze pojawiły się nadto mniej lub bardziej zasadne postulaty wprowadzenia kolejnych instytucji, jak testament działowy i rozrządzenie mistyczne, uzupełnienia tytułów powołania do spadku o kontrakty dziedziczenia, w tym darowiznę *mortis causa*, a także korelacji przepisów prawa spadkowego z uregulowaniami innych aktów normatywnych, dotyczących m.in. alimentacji czy

¹ Tak A. Doliwa, *Recenzja: M. Rzewuski, Podpis spadkodawcy na testamencie własnoręcznym*, Białostockie Studia Prawnicze 2015, z. 19, s. 267.

podatku od spadków i darowizn². Doniosłą rolę w tej materii odegrał także ustawodawca europejski, wprowadzając w życie unijne rozporządzenie spadkowe nr 650/2012.

W nurt tych rozważań wydaje się wpisywać niniejsza monografia. Próba zgłębienia istoty szczególnej instytucji, jaką jest transmisja spadku, nie jest zadaniem prostym. Ranga problemu wzrasta o tyle, że brakuje opracowań monograficznych z tego zakresu, i to zarówno na arenie krajowej, jak i europejskiej, zaś pojedyncze wypowiedzi przedstawicieli doktryny jedynie dotykając pewnych kwestii, tylko pogłębiają wątpliwości natury teoretycznej i praktycznej. Nie ma też opublikowanego stanowiska judykatury w badanej materii. Podejmując tę próbę, z pewnością nie można ograniczać się jednak wyłącznie do teorii materialnego prawa cywilnego i dogmatyki prawniczej, bez sięgnięcia do procedury cywilnej i osiągnięć prawa prywatnego międzynarodowego. Okoliczność ta bezspornie czyni tytułową problematykę jeszcze bardziej złożoną. Analiza transmisji przez pryzmat jej charakteru prawnego, tak materialnego, jak i technicznego, proceduralnego powinna ułatwić zbudowanie jej jurydycznej konstrukcji.

Transmisja spadku stanowi zagadnienie istotne, a przy tym wyjątkowo ciekawe, tak od strony teoretycznej, dogmatycznej, jak i społecznej. Brak pogłębionych analiz naukowych z tego zakresu czy wypowiedzi orzecznictwa sprawia, że większość kwestii ściśle związanych z przedmiotową instytucją jest konsekwentnie pomijana, a pozostałe postrzega się w sposób zbyt pobieżny.

Jest to zastanawiające o tyle, że w literaturze zauważa się szczególny charakter transmisji oraz problemy z nim związane. Tytułem przykładu warto odwołać się do następujących tez zgłaszanych w literaturze. Wskazuje się mianowicie, że „jednym z zagadnień prawa spadkowego budzących wątpliwości w praktyce orzekania sądów niższych instancji jest problematyka tzw. transmisji spadku. Kontrowersje te mogą skutkować niepewnością sytuacji prawnej uczestników postępowań o stwierdzenie nabycia

² Szerzej: T. Mróz, *O potrzebie i kierunkach zmian przepisów prawa spadkowego*, PS 2008, nr 1, s. 81 i n.; M. Załucki, *Krąg spadkobierców ustawowych de lege lata i de lege ferenda*, PS 2008, nr 1, s. 95 i n.; H. Witzczak, A. Kawalko, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2008, s. 71.

spadku”³. „Transmisja jest być może najbardziej tajemniczą instytucją naszego prawa spadkowego. Na tle art. 1017 k.c. można postawić pytania, na które niełatwo znaleźć spójne systemowo odpowiedzi. Wyjaśnienie pojawiających się wątpliwości nie jest łatwe”⁴.

Moim zadaniem będzie próba przybliżenia instytucji transmisji spadku, ukazania jej istoty i charakteru na tle szeroko rozumianych stosunków prawnosпадkowych. W opracowaniu postawię pytanie o sens regulacji art. 1017 k.c., przeanalizuję także sposób realizacji uprawnień transmissyjnych. Następnie zagłębię się w problematykę wielości transmitariuszy i wielości transmisji, proponując nowe pojęcia w tej dziedzinie, jak *further transmission*, *double transmission* i *multitransmission*. Celem wszechstronnego podejścia do tematu zbadam instytucję transmisji na gruncie procedury cywilnej i prawa prywatnego międzynarodowego, ze szczególnym uwzględnieniem unijnego rozporządzenia spadkowego nr 650/2012. Aby odnaleźć, a następnie zaproponować najlepsze rozwiązania w opisywanej materii, sięgnę do sprawdzonych mechanizmów funkcjonujących w wybranych zagranicznych porządkach prawnych. Najwięcej uwagi poświęcę regulacjom niemieckim i włoskim, które w dalszym ciągu wydają się wyznaczać „trendy prawnicze” w Europie, a przy tym odmienne punkty postrzegania transmisji spadku.

Oddając się pogłębionym refleksjom nad wskazanymi dylematami, zdecydowałem się przedstawić wyniki przeprowadzonych badań w prezentowanej dysertacji. Objęcie szczegółową analizą transmisji jako szczególnej instytucji z zakresu prawa spadkowego jest konieczne z punktu widzenia potencjalnych spadkobierców, którym ustawodawca przyznał prawo decydowania w pewnym zakresie o składzie dziedziczonego majątku. Poruszona tematyka wydaje się doniosła jurystycznie i pragmatycznie nie tylko dla przyszłych beneficjentów spadku, ale też dla podmiotów profesjonalnie zajmujących się materią dziedziczenia. Moim celem jest zaproponowanie możliwie najlepszych rozwiązań legislacyjnych i w zakresie wykładni przepisów prawnych traktujących o transmisji spadku. Dzięki temu analizowane zagadnienie nabiera charakteru bardziej uniwersalnego, mogąc

³ K.J. Matuszyk, *Kilka uwag o transmisji spadku*, Pal. 2006, z. 11–12, s. 97.

⁴ P. Księżak, *Transmissio hereditatis w prawie polskim*, Rej. 2006, nr 9, s. 85.

służyć jako materiał porównawczy dla dyskusji w państwach, w których funkcjonują różne porządki prawne.

Badaną materię udało się zamknąć w sześciu rozdziałach. Pracę oparto przede wszystkim na dorobku powojennej literatury, zarówno krajowej, jak i zagranicznej, oraz orzecznictwie Sądu Najwyższego, sądów powszechnych i administracyjnych. Aby uczynić zadość dogmatyce prawniczej, w wielu miejscach odwołano się do klasycznych opracowań przedwojennych, spisanych głównie w Niemczech i we Włoszech. W pracy przedstawiono mniej lub bardziej nowatorskie rozwiązania wybranych europejskich systemów prawnych. Celem porównania sięgnięto do BGB, ABGB, ZGB i prawodawstwa włoskiego, a przy analizie konkretnych mechanizmów lub kwestii wypadkowo także do wielu innych aktów normatywnych. W rozważaniach wielokrotnie przywołano orzecznictwo zagraniczne, zwłaszcza niemieckie, włoskie, szwajcarskie i austriackie. Dokonując oceny konkretnych rozwiązań prawnych, nie pominięto ugruntowanych judykatów Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej.

Rozdział pierwszy opracowania stanowi niezbędne wprowadzenie do tytułowego zagadnienia. Wychodząc od starożytnych korzeni rzymskich, ukazano przykładowe obce regulacje prawne, na kanwie których przeanalizowano główne założenia konstrukcyjne transmisji. Na podstawie mechanizmów niemieckich i włoskich opisano poglądy teoretyczne czołowych przedstawicieli europejskiej nauki prawa w tej materii. Aby odnaleźć najkorzystniejsze rozwiązania w badanym zakresie, sięgnięto także do regulacji szwajcarskich i austriackich. Rys prawnoporównawczy zmierza z jednej strony do wykazania „słabych stron” zagranicznych rozwiązań prawnych dotyczących tytułowego zagadnienia, z drugiej zaś do sformułowania postulatów adaptacji niektórych sprawdzonych metod interpretacji transmisji do polskiego porządku prawnego. Poczynione rozważania wykorzystano w kolejnych częściach pracy, przy analizie określonych kwestii szczegółowych.

W rozdziale drugim poruszono aspekty istoty, charakteru i sposobu postrzegania polskiej transmisji spadku. Przedstawiono wielorakie pojmowanie tej instytucji, w tym interpretację transmisji przez pryzmat sukcesji uniwersalnej, syngularnej oraz osobistego prawa transmitariusza, nie-

podlegającego dziedziczeniu. Sięgnięto również do rosyjskich rozwiązań prawnych, traktujących transmisję jako osobny i niezależny od pozostałych tytuł powołania do spadku. Zasygnalizowano też problem transmisji zapisu windykacyjnego. Rozdział kończą uwagi natury *de lege lata*, w których przedstawiłem własny punkt widzenia na temat charakteru badanej konstrukcji. W tej części pracy postawiono zasadnicze pytania o to: czym jest transmisja? Jaki jest jej charakter? W jaki sposób postrzeganie transmisji może mieć wpływ na ustalenie porządku dziedziczenia po pierwotnym spadkodawcy? Udzielenie odpowiedzi na tak zredegagowane pytania winno stworzyć ogólny obraz transmisji na gruncie obowiązujących regulacji prawnych z zakresu spadkobrania.

Trzeci rozdział pracy to wnikliwa analiza uprawnień transmisyjnych. Punktem wyjścia do szczegółowych rozważań jest możliwość przypisania transmitariuszowi zdolności do składania oświadczeń w zakresie dziedziczenia po transmitencie oraz nabycia spadku po pierwotnym spadkodawcy. Następnie zbadano podstawowe atrybuty oświadczeń spadkowych transmitariusza. Sporo uwagi poświęcono formie i treści takich oświadczeń, składanych nie tylko przed sądem, ale i poza nim. Na zasadzie uwag *de lege ferenda* zasygnalizowano kwestię przyjęcia przez transmitariusza spadku *per facta concludentia* i odrzucenia spadku „ze wskazaniem”. Na zakończenie zestawiono problemy związane z kwestią liczenia terminów do złożenia przez transmitariusza oświadczeń spadkowych, w tym zwłaszcza ich charakter, bieg, przerwanie, a także skutki prawne niezłożenia oświadczeń w terminie.

W rozdziale czwartym opisano wątpliwości związane z problematyką wielości *transmissio*. Rozważania podzielono na dwie części, z których pierwszą poświęcono sygnalizowanej w doktrynie materii wielości transmitariuszy, a drugą całkowicie pomijanej w literaturze – wielości transmisji. Z powodu braku sformułowania przez polskiego prawodawcę nazewnictwa szczegółowego w tym przedmiocie zaproponowano pojęcia: dalszej transmisji, podwójnej transmisji i multitransmisji. Kolejno przebadano rodzaj i treść oświadczeń, jakie mogą być złożone przez uprawnionego w tego typu przypadkach, z uwzględnieniem zasad odpowiedzialności za poszczególne długi spadkowe. Na przykładzie niemieckiej regulacji *Erben des Erben* ukazano podstawowe trudności interpretacyjne związane

z wielością transmitariuszy z jednej strony i zasadą wspólności majątku spadkowego z drugiej. Przedstawiono też główne założenia teorii przyrostu i skutki sukcesji uniwersalnej w zakresie dalszych losów części spadku transmitowanego, odrzuconej przez transmitariusza. Odwołano się przy tym nie tylko do obowiązujących w tej dziedzinie niemieckich poglądów teoretycznych, ale też do przedwojennych germańskich koncepcji doktrynalnych. Celem szczegółowej analizy historyczno- i dogmatycznoprawnej było przedstawienie, a następnie wybór najlepszej z możliwych metod rozwiązania problemu.

W piątej części pracy dokonano analizy aspektów proceduralnych związanych z transmisją spadku, uprzednio przedstawiając rys historyczny postępowania transmisyjnego. Rozważaniami objęto właściwość organów sądowych w zakresie transmisji, ich kognicję oraz kwestię zawiadamiania osób powołanych do dziedziczenia po transmitencie. Dalej powołano argumenty natury praktycznej, które wsparto przykładami funkcjonowania określonych mechanizmów transmisyjnych w obrocie. Za priorytetowe uznano rozróżnienie trybów transmisji na sądowy i pozasądowy, tj. notarialny i konsularny. Uwzględniono przy tym ostatnie nowelizacje prawa o notariacie i prawa konsularnego. Na zakończenie analizie poddano zagadnienie pełnomocnictwa transmisyjnego.

Pracę zamyka rozdział szósty, którego przedmiot stanowi rola i znaczenie transmisji w prawie prywatnym międzynarodowym. W tej części pracy ukazano główne europejskie sposoby nabycia spadku przez transmitariuszy, a także normy kolizyjne właściwe dla tytułowej instytucji prawnej. Zbadano sposób, w jaki rzeczzone zagadnienie zostało uregulowane w bilateralnych i multilateralnych umowach międzynarodowych łączących Polskę z innymi państwami. Wywody wieńczy szczegółowa analiza transmisji na gruncie unijnego rozporządzenia spadkowego nr 650/2012. Badaniami objęto jurysdykcję krajową organów sądowych w sprawach transmisyjnych, prawo właściwe dla transmisji, a także kwestię odnotowania faktu transmisji w europejskim poświadczeniu spadkowym.

Zbadanie według niniejszego schematu obowiązujących regulacji prawnych dotyczących transmisji, tak o zasięgu krajowym, jak i ponadnarodowym, dowodzi głównej hipotezy badawczej. Odwołując się do argumen-

tów natury dogmatycznej, jurydycznej i społecznej, starałem się wykazać, że transmisja spadku jest konsekwencją dziedziczenia opartego na zasadzie sukcesji uniwersalnej. Okoliczność ta powinna być stałym motywem przewodnim przy analizie poszczególnych kwestii szczegółowych związanych z tytułowym zagadnieniem, w tym procedurą składania oświadczeń transmisyjnych, trybami transmisji, wielością *transmissio* itd. Ten najistotniejszy aspekt badawczy wydaje się zauważany w orzecznictwie zagranicznym, zwłaszcza niemieckim i włoskim, do którego często odwołuję się przy analizie kolejnych problemów.

Spojrzenie przez pryzmat regulacji prawnych na przedstawioną, troj ką naturę transmisji: jako instytucji materialnoprawnej, proceduralnej i prywatno-międzynarodowej wskazuje, że tytułowa materia jest zagadnieniem niezwykle złożonym, wielowątkowym i rozproszonym w różnych aktach normatywnych. Zjawisko to jest przy tym charakterystyczne nie tylko dla rzeczywistości polskiej, ale też dla zagranicznych porządków prawnych. Prezentowana monografia stawia sobie za cel wszechstronne i całościowe zbadanie konstrukcji prawnej transmisji spadku. Ma to być analiza przekrojowa i kompleksowa, uwzględniająca w miarę możliwości ogół najważniejszych kwestii związanych z tą wyjątkową instytucją z zakresu prawa spadkowego. Stąd dla pełności obrazu analizie poddano transmisję nie tylko na tle regulacji materialnoprawnej, lecz także w relacjach proceduralnych i stosunkach z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego.

Jestem świadomy, że dokonana w monografii analiza różnych aspektów transmisji nie jest zapewne wyczerpująca. Usprawiedliwieniem tego mogą być trudności metodologiczne wynikające z charakteru materiału normatywnego badanej dziedziny prawa. Problematyka transmisji z pewnością nie stanowi materii, której ustawodawca poświęcił wystarczająco uwagi. Nie cieszy się ona również zbytnim zainteresowaniem doktryny ani judykatury. Wiele istotnych kwestii związanych z transmisją zostało po prostu pominiętych milczeniem. Z tego powodu zdecydowałem się przedstawić zasadnicze problemy „transmisyjne”, aby na koniec podjąć próbę wyjaśnienia wątpliwości przy zastosowaniu konkretnych zabiegów interpretacyjnych.

Rozdział I

Transmisja spadku w ujęciu historycznym i prawnoporównawczym

1. *Transmissio hereditatis* w prawie rzymskim

1.1. Sposoby nabycia spadku (*adquirere hereditatem*)

W dobie postępującej integracji europejskiej i procesów legislacyjnych na poziomie Unii Europejskiej pojęcie prawa prywatnego zyskuje nowy wymiar. Dotyczy to także prawa spadkowego, które z racji wciąż rosnących oczekiwań społecznych w zakresie prostszego i szybszego potwierdzania praw do spadku, „skazane jest” na coraz częstsze nowelizacje, tak o zasięgu krajowym, jak i ponadnarodowym.

Dążenie do harmonizacji prawa spadkowego i szerokiej współpracy organów stosujących je na co dzień stwarza wizję unifikacji prawa europejskiego w tym zakresie. Jej początki sięgają prawa rzymskiego. Trzeba bowiem pamiętać, że koncepcja unifikacji prawa zrodziła się wraz z powstaniem badań komparatystycznych, których podstawowym zadaniem było ujednolicenie prawa, początkowo europejskiego, a w perspektywie ogólnoswiatowego, spójnego dla całej ludzkości⁵. Europa kontynentalna pamięta okresy, kiedy w kulturze prawnej była zjednoczona. Okoliczność ta wiązała się z recepcją prawa rzymskiego, stanowiącego niegdyś wspólną dla wszystkich *ratio scripta*. To właśnie w oparciu o te historyczne

⁵ R. Zimmermann, *Roman Law, Contemporary Law, European Law: The Civilian Tradition Today*, Oxford 2001, s. 109; M. Kuryłowicz, *Prawo rzymskie. Historia. Tradycja. Współczesność*, Lublin 2003, s. 109.

korzenie zgłoszono postulat utworzenia jednolitego europejskiego systemu prawnego, w swoich założeniach opartego na ideach prawa rzymskiego. Takie *ius commune Europaeum* mogłoby stanowić solidny fundament, na bazie którego funkcjonowałyby szczegółowe porządki prawne, również w zakresie spadkobrania⁶.

Odstępując od bliższej analizy wpływów rzymskich na kształt prawa prywatnego w Europie, warto zasygnalizować, jak dawne prawodawstwo traktowało transmisję spadku. W pierwszej kolejności należy jednak po prostu przedstawić sposoby nabycia rzymskiego spadku.

Co do zasady, z chwilą śmierci spadkodawcy osoby powołane do spadku nie stawały się od razu dziedzicami. Moment ten oznaczał tylko otwarcie spadku, które stanowiło pierwsze stadium spadkobrania (*delatio hereditatis*). Dziedzicem stawał się dopiero ten, kto jako powołany do dziedziczenia spadek nabył (*acquisitio hereditatis*)⁷.

W świetle *ius civile* sposoby nabycia spadku były różne, a zależały od kategorii spadkobierców. Pierwszą grupę stanowili *necessarii heredes*, do których zaliczano: *sui heredes*, tj. osoby wolne, stające się *sui iuris* z chwilą śmierci spadkodawcy, bez względu na to, czy dziedziczyły *ex testamento*, czy *ab intestato*⁸. Do kategorii tej należeli także niewolnicy powołani do dziedziczenia równocześnie z ich wyzwoleniem. *Necessarii heredes* nabywali spadek z mocy prawa z chwilą śmierci spadkodawcy, nierzadko bez wiedzy, a czasem nawet wbrew swojej woli. Dlatego nazywano ich spad-

⁶ Tamże. Szerzej na temat znaczenia prawa rzymskiego dla unifikacji prawa prywatnego w Europie zob.: B. Łapicki, *Ideologia rzymska w średniowieczu Europy Zachodniej*, Łódź 1964, *passim*; S. Grzybowski, *Dzieje prawa. Opowieść, refleksje, rozważania*, Ossolineum 1981, *passim*; H. Kupiszewski, *Prawo rzymskie a współczesność*, Warszawa 1988, *passim*; H.J. Berman, *Prawo i rewolucja. Kształtowanie się zachodniej tradycji prawnej*, Warszawa 1995, *passim*; K. Sójka-Zielińska, *Drogi i bezdroża prawa. Szkice z dziejów kultury prawnej Europy*, Wrocław 2000, *passim*; A. Dębiński, *Znaczenie prawa rzymskiego w dziejach prawa w Europie*, Summarium. Sprawozdania Towarzystwa Naukowego KUL 1995–1996, nr 24–25/44–45, s. 125 i n.; S. Salmonowicz, *O przełomie XI–XIII w. w dziejach prawa w Europie*, PiP 1996, z. 12, s. 75 i n.; B. Sitek, *Integracja Europy a prawo rzymskie*, PiP 1996, z. 12, s. 48 i n.; tenże, *Historia prawa a europejska kultura prawna*, PiP 1997, z. 4, s. 82 i n.; W. Wołodkiewicz, *Europa a prawo rzymskie (w:) Polska u progu XXI wieku*, red. A. Bromke, W. Tybura, Warszawa 2000, s. 145 i n.; W. Dajczak, *Poprzez prawo rzymskie ponad komparatystykę*, FP 2014, nr 3, s. 12.

⁷ W. Rozwadowski, *Prawo rzymskie. Zarys wykładu wraz z wyborem źródeł*, Poznań 1992, s. 221.

⁸ W. Wołodkiewicz, M. Zabłocka, *Prawo rzymskie. Instytucje*, Warszawa 1996, s. 198.

kobiercami koniecznymi, a w praktyce przyjmowano, że mieli oni określone uprawnienia do spadku jeszcze za życia spadkodawcy (*quodammodo domini*), które jednak stawały się skuteczne dopiero po jego śmierci. Przymusowe nabycie spadku rodziło pewne niebezpieczeństwo z powodu nieograniczonej odpowiedzialności spadkobierców za długi spadkowe. Dla uniknięcia tych negatywnych konsekwencji nabycia spadku pretor pozwolił *sui heredes* „wstrzymać się od spadku”⁹. Z uprawnienia tego, zwanego *ius abstinendi*, nie mogli korzystać niewolnicy, którzy władni byli jednak otrzymać tzw. oddzielenie majątku (*separatio bonorum*), ograniczając w ten sposób swoją odpowiedzialność za długi spadkowe tylko do spadku¹⁰.

Drugą grupę spadkobierców stanowili *voluntarii (extranei) heredes*, do których zaliczano wszystkich pozostałych beneficjentów spadku, z wyjątkiem *necessarii heredes*. Nabywali oni spadek z momentem objęcia go w taktyczne władztwo, przez co musieli wyrazić swoją wolę przyjęcia spadku (*aditio hereditatis*)¹¹. Przed tą czynnością spadek musiał być najpierw oferowany spadkobiercy (*deferri hereditatem*). Początkowo okres oferowania następował z momentem śmierci spadkodawcy, zaś od *lex Papia Poppaea* przy dziedziczeniu *ex testamento* – od daty otwarcia testamentu¹².

Na gruncie rozwiniętego prawa rzymskiego przyjęcie spadku mogło nastąpić w dwojaki sposób. Jednym z nich było *pro herege gestio* i polegało na nieformalnym, konkludentnym zachowaniu się, wyrażającym wolę objęcia spadku w posiadanie, zarządzania nim, spłacenia długów spadkowych itp. Drugim sposobem było tzw. *cretio*, polegające na złożeniu ustnego, formalnego oświadczenia o przyjęciu spadku, w praktyce zazwyczaj w obecności świadków¹³. O ile *pro herege gestio* dotyczyło głównie dziedziczenia *ab intestato*, o tyle *cretio* miało zastosowanie przede wszystkim przy dziedziczeniu testamentowym, kiedy jego doko-

⁹ W. Litewski, *Rzymskie prawo prywatne*, Warszawa 2003, s. 336–337.

¹⁰ Tak: W. Rozwadowski, *Prawo rzymskie...*, s. 222; K. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*, Warszawa 2001, s. 485.

¹¹ K. Kolańczyk, *Prawo...*, s. 485.

¹² W. Litewski, *Rzymskie prawo...*, s. 337.

¹³ K. Kolańczyk, *Prawo...*, s. 486.

nanie zarządzał z reguły sam testator. Ten ostatni często zastrzegał, że w braku dokonania *cretio* w określonym terminie spadkobierca będzie wydziedziczony¹⁴.

W sytuacji gdy spadkobierca nie chciał przyjąć spadku, zasadniczo wystarczał brak złożenia jakiegokolwiek oświadczenia w tym zakresie. Niemniej jednak spadkobierca miał też możliwość odrzucenia spadku (*respuere hereditatem*), co mogło nastąpić w drodze wyraźnego oświadczenia woli albo *per facta concludentia*. Generalnie nie istniał żaden ogólny termin do złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku. Wyjątek był przy *cretio*, gdy w braku wyznaczenia terminu wierzyciele spadkowi mogli wszcząć postępowanie *in iure* (*interrogatio in iure*), w ramach którego pretor udzielał spadkobiercy czasu na „zastanowienie się” (*ius deliberandi*)¹⁵. W prawie klasycznym bezskuteczny upływ terminu określonego przez pretora na złożenie oświadczenia spadkowego postrzegany był jako odrzucenie spadku, co skutkowało wyłączeniem spadkobiercy od dziedziczenia. Na gruncie prawa justyniańskiego testator mógł sam wyznaczyć termin do przyjęcia spadku, a sędzia miał możliwość określenia *tempus ad deliberandum*. Z czasem przyznano spadkobiercy prawo ubiegania się o termin do przyjęcia spadku, którego długość w zależności od organu wyznaczającego wynosiła maksymalnie rok – przy cesarzu lub 9 miesięcy – przy innych sędziach. Tym razem niezłożenie oświadczenia spadkowego w terminie oznaczało przyjęcie spadku bez ograniczenia odpowiedzialności za długi spadkowe¹⁶.

Na marginesie warto nadmienić, że *bonorum possessio* można było nabyć wyłącznie na wniosek (*agnitio*), poprzez udzielenie go spadkobiercy pretorskiemu w drodze *decretum* pretora lub namiestnika prowincji. Obowiązywały tu dwa podstawowe terminy: rok – dla *parentes* i *liberii* oraz 100 dni – dla innych osób¹⁷. W prawie poklasycznym, a następnie justyniańskim złagodzano sposób nabycia *bonorum possessio*, wprowa-

¹⁴ W. Litewski, *Rzymskie prawo...*, s. 337.

¹⁵ W. Rozwadowski, *Prawo rzymskie...*, s. 223; K. Kolańczyk, *Prawo...*, s. 486.

¹⁶ Por. W. Litewski, *Rzymskie prawo...*, s. 338.

¹⁷ W. Wołodkiewicz, M. Zabłocka, *Prawo rzymskie...*, s. 198; W. Rozwadowski, *Prawo rzymskie...*, s. 222.

dzając jako zasadę nabycie go automatycznie z chwilą przyjęcia spadku. Z kolei w razie *querella inofficiosi testamenti* spadek nabywano dopiero na podstawie wyroku sądowego¹⁸.

1.2. *Transmissio ex capite infantiae*

W dawnym prawie rzymskim moment powołania do spadku z reguły nie pokrywał się z chwilą jego nabycia¹⁹. Majątek spadkodawcy przed nabyciem nosił nazwę spadku leżącego (*hereditas iacens*)²⁰. Początkowo prawo do przyjęcia spadku miało charakter ściśle osobisty i nie przechodziło na dziedziców powołanego. W sytuacji gdy powołany do spadku *heres extraneus* zmarł przed wyrażeniem woli przyjęcia spadku, powołanie nie przechodziło na jego dziedziców, lecz na dalsze osoby powołane do dziedziczenia po spadkodawcy, np. substytutów, czy kolejne klasy i stopnie dziedziców *ab intestato*²¹. Od tej zasady prawo pretorskie zaczęło wprowadzać pewne wyjątki, aby wreszcie na gruncie prawa justyniańskiego zrehabilitować jako zasadę powszechną dopuszczalność transmisji spadku. Istota właściwej *transmissio* polegała na przejściu w drodze dziedziczenia prawa do nabycia spadku na dziedziców powołanego. Instytucja ta dotyczyła oczywiście tylko *extranei heredes*²².

Początkowo, jak wskazano, transmisja w prawie rzymskim była niedopuszczalna, co wyrażało się w zasadzie *hereditas delata nondum adquisita not transmittitur ad heredes*²³. Później w sytuacji gdy osoba powołana do dziedziczenia zmarła nie złożony oświadczenia o przyjęciu spadku z ważnej przyczyny (np. wskutek nieobecności z powodu spraw państwowych), pretor na zasadzie wyjątku udzielał spadkobiercy powołanego *in integrum restitutio*. Była to tzw. *transmissio ex capite in integrum restitutionis*, w rzeczywistości sprowadzająca się do zastosowania ogólnych

¹⁸ W. Litewski, *Rzymskie prawo...*, s. 338.

¹⁹ Wyjątek stanowiło powołanie *necessarii heredes*. Tak W. Rozwadowski, *Prawo rzymskie...*, s. 222.

²⁰ Szerzej W. Osuchowski, *Hereditas iacens. Poglądy jurydyczne na istotę spadku leżącego w rzymskim prawie klasycznym i justyniańskim* (w:) *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej K. Przybyłowskiego*, red. W. Osuchowski, M. Sośniak, B. Walaszek, Kraków–Warszawa 1964, s. 209 i n.

²¹ K. Kolańczyk, *Prawo...*, s. 487.

²² W. Litewski, *Rzymskie prawo...*, s. 341.

²³ V. Polacco, *Delle successioni*, Milano–Roma 1937, s. 58 i n.

regułą *in integrum restitutio*, która przechodziła na spadkobierców. Oprócz tego, z chwilą śmierci *suus heres* jego *suus heres* otrzymywał od pretora *ius abstinendi*. Sytuację tę nazywano *transmissio ex capite suitatis*. Nie była to jednak typowa transmisja spadku, gdyż *suus heres* nabywał spadek z mocy prawa zazwyczaj już w chwili jego otwarcia²⁴.

Dopiero w okresie poklasycznym zaczęły pojawiać się przypadki właściwej *transmissio*. Jej istota polegała na tym, że jeśli powołany *infans*, pozostający pod władzą ojcowską, zmarł przed złożeniem oświadczenia o przyjęciu spadku, to prawo takie przechodziło na jego *pater familias*. Pierwotnie uprawnienie to postrzegano jako efekt władzy ojcowskiej, a dopiero później jako skutek odziedziczenia prawa do przyjęcia spadku (*transmissio ex capite infantiae*)²⁵. W czasach Teodozjusza II z chwilą śmierci spadkobiercy będącego zstępnym spadkodawcy przed datą otwarcia testamentu prawo do przyjęcia spadku przechodziło na jego dzieci (*transmissio ex iure sanguinis* lub *transmissio Theodosiana*)²⁶. Z kolei według Justyniana, jeśli nie upłynął rok od chwili dowiedzenia się przez spadkobiercę o powołaniu go do spadku, jego spadkobiercy mogli przyjąć spadek w ciągu reszty tego terminu²⁷. W przypadku zaś gdy powołany nie wiedział o powołaniu go do spadku, termin do przyjęcia spadku zaczynał biec od daty śmierci transmitenta (*transmissio Iustiniana*). To za sprawą Justyniana w sposób wyraźny i znamieny odwrócono zasadę niedopuszczalności *transmissio* w regułę dziedziczenia prawa powołania do spadku²⁸.

Sumując, *transmissio hereditatis* w prawie rzymskim oznaczało prawo przyjęcia spadku (w określonym terminie) nie przez samego powołanego, lecz przez jego spadkobierców. W praktyce sytuacja rzymskiego transmitariusza przypominała pozycję osoby, na rzecz której beztestamentowy *heres extraneus* jeszcze przed przyjęciem spadku odstąpił przed pretorem prawo powołania go do spadku (*in iure cessio hereditatis*). W przypadku takiej *in iure cessio* na nabywcę przechodziły wszystkie uprawnienia spad-

²⁴ K. Kolańczyk, *Prawo...*, s. 488.

²⁵ W. Litewski, *Rzymskie prawo...*, s. 341.

²⁶ F. Galgano, *Acquisto ereditario e 'transmissio delationis' in alcune costituzioni di Teodosio II e Valentiniano III*, *Studia et documenta historiae et iuris* 1998, nr 64, s. 297 i n.

²⁷ K. Kolańczyk, *Prawo...*, s. 488.

²⁸ W. Litewski, *Rzymskie prawo...*, s. 341.

kodawcy²⁹. Stawał się on spadkobiercą tak, jak gdyby sam został powołany do spadkobrania³⁰. Jedyna różnica, jaka zachodziła pomiędzy dwoma wskazanymi instytucjami, polegała na tym, że *transmissio* dotyczyła następstwa prawnego na wypadek śmierci, zaś *in iure cessio hereditatis* – następstwa między żyjącymi³¹.

2. Transmisja spadku w wybranych obcych regulacjach prawnych

2.1. Prawo niemieckie

2.1.1. Dziedziczenie prawa do odrzucenia spadku (*Die Vererblichkeit des Ausschlagungsrechts*)

Jeżeli osoba uprawniona do odrzucenia spadku umrze przed upływem terminu do złożenia stosownego oświadczenia w tym zakresie, to prawo do odrzucenia spadku w świetle § 1952 ust. 1 BGB dziedziczone jest przez jej spadkobiercę. Ten ostatni nabywa jeden spadek składający się z pierwotnego spadku odziedziczonego przez spadkodawcę, zwanego spadkiem transmitowanym (*transmittierten Erbschaft*), oraz pozostałego majątku bezpośredniego spadkodawcy, zwanego spadkiem pozostawianym. Powołany do pierwszego spadku nazywany jest transmitentem, a jego spadkobierca – transmitariuszem.

Poza uprawnieniem do odrzucenia spadku po swoim spadkodawcy transmitariuszowi przysługuje odziedziczone po transmitencie prawo do odrzucenia spadku po pierwotnym spadkodawcy. W rezultacie „z wielokrotnością się” możliwość odrzucenia spadku przez uprawnionego. Transmitariusz może bowiem odrzucić cały spadek albo przyjmując spadek po transmitencie, odrzucić jedynie spadek transmitowany. Przez wzgląd na fakt, że prawo transmitenta do odrzucenia spadku powstaje z chwilą objęcia pierwszego spadku i z racji tego stanowi część składową spadku po nim, transmitariusz nie może skutecznie przyjąć pierwotnego spadku,

²⁹ W. Wołodkiewicz, M. Zabłocka, *Prawo rzymskie...*, s. 199.

³⁰ Gaius, *Institutiones* 2,35; 3,85.

³¹ W. Litewski, *Rzymskie prawo...*, s. 341.

odrzucając spadek po transmitencie³². Dziedziczenie prawa do odrzucenia spadku daje transmitariuszowi możliwość podzielenia spadku po transmitencie i wyróżnienia masy spadkowej transmitowanej od pozostałego majątku spadkowego. Dzięki temu transmisja stanowi wyjątek od zakazu częściowego odrzucenia spadku, o jakim mowa w treści § 1950 ust. 1 BGB. Transmitariusz może więc niejako unieważnić dokonane wraz z objęciem pierwszego spadku połączenie majątku transmitenta z odziedziczonym przezeń majątkiem pierwotnego spadkodawcy. Po odrzuceniu spadku transmitowanego, a przyjęciu spadku pozostawianego możliwe staje się pozbawienie wierzycieli pierwotnego spadkodawcy dostępu do majątku transmitenta i majątku transmitariusza. Swoim działaniem transmitariusz uniemożliwia też własnym wierzycielom i wierzycielom transmitenta dostęp do spadku po pierwotnym spadkodawcy³³.

Pojęcie spadku pozostawianego obejmuje zatem majątek spadkowy transmitenta, z wyłączeniem pierwotnego spadku. Zdaniem U. von Lübtowa spadek transmitowany i spadek pozostawiany winny być postrzegane jako dwa odrębne i niezależne od siebie majątki, w stosunku do których obowiązują oddzielne ograniczenia odpowiedzialności spadkobiercy z § 1975 i n. BGB³⁴.

Zapratywanie prezentowane przez U. von Lübtowa nie znajduje umocowania w ustawie. Zauważa to M. Metzler, który twierdzi, że transmitariusz nie jest spadkobiercą pierwotnego spadkodawcy, lecz „nabywa” pierwszy spadek wyłącznie w charakterze części składowej spadku po transmitencie. Cecha ta odróżnia transmitariusza od spadkobiercy następczego. Odmienny sposób postrzegania transmisji pozostaje w sprzeczności z faktem, że majątek transmitenta przechodzi na transmitariusza w ramach jednego, a nie dwóch następujących po sobie dziedziczeń. Byłby też nie do pogodzenia z zasadą sukcesji uniwersalnej (§ 1922 ust. 1 BGB)³⁵. Skład pierwotnego spadku nie odgrywa zatem żadnej roli, jeżeli transmitariusz skorzysta z odziedziczonego po transmitencie prawa do jego odrzucenia. Regulacja

³² F. Endemann, *Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts*, Berlin 1900, s. 798 i n.; W. Rather, *Die Erbeserbengemeinschaft*, Göttingen 1978, s. 74.

³³ M. Metzler, *Ausschlagung und Erbverzicht in der dogmatischen Analyse*, Baden-Baden 2013, s. 216–217.

³⁴ U. von Lübtow, *Probleme des Erbrechts*, Berlin 1967, s. 687 i n.

³⁵ M. Metzler, *Ausschlagung und Erbverzicht...*, s. 217.

§ 1952 ust. 1 BGB traktuje bowiem o różnych możliwościach odrzucenia spadku, nie zaś o różnych spadkach nabywanych przez jednego beneficjenta. Definitywne oddzielenie spadku po pierwotnym spadkodawcy od reszty majątku spadkowego transmitenta następuje wówczas, gdy transmitariusz odrzuci spadek transmitowany, a przyjmie spadek pozostawiany³⁶.

Sumując, mimo że w Niemczech prawo do odrzucenia spadku jest uprawnieniem ściśle osobistym spadkobiercy (§ 1945 BGB), to jednak podlega dziedziczeniu, jeżeli transmitent nie utracił go wskutek przyjęcia spadku lub upływu terminu określonego do złożenia oświadczenia spadkowego (§ 1943 i 1944 BGB)³⁷. Takie stanowisko prezentowane jest powszechnie nie tylko w literaturze³⁸, ale i w niemieckim orzecznictwie³⁹. W konsekwencji, jak podaje D. Weidlich, jeśli spadkobierca umrze przed terminem do odrzucenia pierwotnego spadku, to jeszcze istniejące prawo (do odrzucenia tego spadku) wskutek bezpośredniego i automatycznego nabycia spadku po transmitencie (§ 1942 BGB) przechodzi jako jego część składowa na transmitariusza, wraz z całą tymczasową pozycją prawną transmitenta jako spadkobiercy pierwotnego spadkodawcy⁴⁰.

2.1.2. Cechy transmisji – przesłanki milczące z § 1952 ust. 1 BGB

Jest poza sporem, że regulacja § 1952 ust. 1 BGB stanowi unormowanie dość ubogie w swą treść. Niemniej jednak w literaturze niemieckiej dominuje pogląd, że przepis ten więcej mówi właśnie dlatego, że niewiele

³⁶ W. Rather, *Die Erbeserbengemeinschaft...*, s. 45; J. Müller, *Die erbrechtliche Ausschlagung als Gestaltungsmittel*, Köln–München 2008, s. 207.

³⁷ D. Weidlich (w:) *Palandt Bürgerliches Gesetzbuch mit Nebengesetzen insbesondere mit Einführungsgesetz (Auszug) einschließlich Rom I-, Rom II- und Rom III-Verordnungen sowie Haager Unterhaltsprotokoll und EU-Erbrechtsverordnung, Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz (Auszug), Wohn- und Betreuungsvertragsgesetz, BGB-Informationspflichten-Verordnung, Unterlassungsklagengesetz, Produkthaftungsgesetz, Erbbaurechtsgesetz, Wohnungseigentumsgesetz, Versorgungsausgleichsgesetz, Lebenspartnerschaftsgesetz, Gewaltschutzgesetz*, Band 7, Hrsg. O. Palandt, München 2014, s. 2284.

³⁸ G. Otte (w:) *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 5. Erbrecht. Einleitung zum Erbrecht; §§ 1922–1966 (Erbfolge)*, Hrsg. G. Otte, Berlin 2008, s. 444; L. Kroiß, Ch. Ann, J. Mayer, *Bürgerliches Gesetzbuch. Erbrecht*, Band 5, §§ 1922–2385 BGB, Baden-Baden 2010, s. 163; H. Prütting, G. Wegen, G. Weinreich, *BGB Kommentar*, Köln 2015, s. 2769.

³⁹ Tak Trybunał Federalny, BGH 44, 152.

⁴⁰ D. Weidlich (w:) *Palandt Bürgerliches Gesetzbuch...*, s. 2284.